

f

ראובן (זוניו) פרבר

מסע אימים לארץ גזירה

כדי להכניס את הקורא לאווירה יש לסקור תחילה את ההתרחשות החשובה, שהחלה עם מתן האולטימטום ע"י בריה"מ לרומניה ביום 26.06.1940. רומניה נתבעה לפנות את בסרביה ואת צפון בוקובינה תוך 48 שעות ממתן האולטימטום. הדבר בא כהפתעה גמורה לרומנים, אבל תחת לחצה הכבד של גרמניה הנאצית וללא תמיכה אחרת מצד מדינות אחרות, אשר היו כבר במלחמה עם גרמניה, נכנעה רומניה לתביעה והסיגה את צבאה ואת הממשל האזרחי. ב-28.6.40 נסוגו חיילי רומניה אל מעבר לקוויים, שנקבעו עפ"י הדרישה האולטימטיבית.

האולטימטום הפתאומי והנסיגה החפוזה והמבישה פגעו קשות בגאוה הלאומית של הרומנים, והדבר הביא לידי התפרצויות זעם אלימות ורציחות כנגד האוכלוסייה היהודית בכפרים ובדרכים, שבהם נתקלו ביהודים ובחיילים יהודים, אשר שירתו יחד איתם באותן יחידות. היו מקרים רבים, שבהם הושלכו אזרחים וחיילים יהודים מתוך קרונות רכבת נוסעות, ויהודים רבים מאוד מצאו את מותם בלא אשם וללא עוול בכפם, כל זאת כנקמה ושנאה בלי שעמנו יהיה אשם במה שקרה. במבט לאחור ניתן לומר, כי היתה זו רק הקדמה קלה לעומת מה שנועד לנו בעוד כשנה.

השתלטות סובייטית על בסרביה ועל צפון בוקובינה

ב-28 ביוני 1940 "שחרר" "הצבא האדום" את בסרביה ואת צפון בוקובינה. השלטון הסובייטי התבסס בעיר ובכל האיזור באופן מהיר הודות לעזרת חלק קטן מבני המקום, אוקראינים וגם יהודים אוהדים ותיקים של המשטר הקומוניסטי. כמו כן הובאו פקידים ואנשי שלטון מתוך בריה"מ עצמה. תוך זמן קצר הונהגו משטר, חוקים ונהלים, שהיו קיימים בבריה"מ. הראשונה להיפגע בצורה קשה משינויי המשטר כלכלית וסוציאלית היתה האוכלוסייה היהודית. רוב היהודים היו סוחרים ובעלי מלאכה עצמאיים, היו להם בתי חרושת, חנויות ובתי מלאכה, והם היו בעלי המקצועות החופשיים, כמו עו"ד, רופאים, רוקחים ועוד. לא חלפו שבועיים מאז בואם, וניתן צו, כי לכל בעלי העסקים אין עוד הרשות והזכות להיכנס לעסקיהם ולחנויותיהם – הכל מולאם ועובר להיות רכוש המדינה לטובת מעמד הפועלים, דהיינו הפרולטריון. בעלי העסקים חויבו להתייצב לפני חנויותיהם ולמסור המפתחות לנציגי השלטון, שהיו מלווים באנשי נקוו"ד לצורך קיום הצו. כך נישלו בפעם הראשונה את יהודי העיר מכל עסקיהם וממקורות מחייתם, בלי שיקבלו כל תמורה או פיצוי בעד רכוש שצברו וחסכו בעמל רב במרוצת שנות חייהם וחיי קודמיהם.

ולא די בכך, הם גם סומנו כאלמנט עוין למשטר, נצלנים וטפילים!
על כך יש לומר "טרם רצחתם, אבל כבר ירשתם".

כדי להשיג תעודת זהות בלי שיהיה בה ציון הסעיף 10 הקטלני, היה צורך

למצוא מהלכים אל אנשים קובעי גורלות ונותני עבודה במסגרת התארגנות של קואופרטיבים, דבר שנחשב כעבודה פרודוקטיבית. ברור, שאות קין מסומנת בתעודת הזהות היתה גורמת בעיות קשות. כך הצליח אבי להתקבל כשומר לילה בקואופרטיב החייטים, ודודי הרמן קלינגר נתקבל כמחסנאי - כל זאת הודות לכמה חייטים, שבעבר עבדו בשבילנו וזכרו לנו חסד נעורים.

אני התקבלתי לעבודה כמנה"ח ב"מרכז האזורי להספקת מוצרי צריכה". דודי השני, מאיר דרוקמן, שהיה בעל חנות וגם ציוני רוויזיוניסטי ידוע בעיר, לא הצליח להתקבל לשום מקום עבודה, ולבסוף הוגלה יחד עם בני ביתו ועוד רבים אחרים לסיביר שבוע לפני פרוץ המלחמה.

על התנועות הציוניות, כמו גם על קבוצות הספורט, שהיו מזוהות עם תנועות אלה, נאסרה כל פעילות, והתחיל מעקב אחר מנהיגים ופעילים. הוכנו רשימות של פעילים ציונים ושל אנשים בעלי נטיות "עוינות" למשטר. כל זה התאפשר הודות למשתפי פעולה ומלשינים לא מעטים מבני עמנו, שהכינו את רשימות העומדים להגלייה.

ב-13.06.40, רק שבוע לפני פרוץ המלחמה, התדפקו על דלתות בתי המגורשים באישון לילה אנשי הנקוו"ד בליווי עושי דברם המקומיים וציוו עליהם להיות מוכנים תוך שעתיים עם מעט מיטלטלין, שיכלו לקחת עימם, על זקניהם וטפם, לשם הגלייה. העבירו אותם אל תחנת הרכבת בעיר, והם הוכנסו לתוך קרונות משא, שם הוחזקו 3 ימים, עד שהשלימו את מלאכת האיסוף של כל המגורשים.

כאמור, בין המגורשים היו גם דודי מאיר דרוקמן ובני ביתו, שכנים שלנו ומשפחותיהם וחברים, משפ' שטיין, משפ' רובינגר, משפ' וויינר ומנהיגי התנועות הציוניות ועוד מאות משפחות תעשיינים וסוחרים יהודים ואזרחים אחרים, שסומנו כ"עויני" המשטר, הוגלו ונשלחו לסיביר, אל הבלתי נודע.

הסתובבנו מסביב לרכבת, בלי שניתן היה לעזור או להשפיע במשהו פרט להבאת מזון או דלי מים. הדבר היה מזעזע, ברברי ובלתי אנושי, ונראה כאסון נוראי! לא ידענו ולא חשנו את הצפון לנו בעוד שבועיים, עם פרוץ המלחמה. רבים מאיתנו אמרו: "הלוואי והיינו נשלחים לסיביר, ייתכן שחלק היה ניצל" – אם כי גם שם התנאים היו מחפירים ובלתי אנושיים, אלפי גולים קיפחו חייהם בתנאים

הקשים ביותר, חלקם הגדול ניספו בערבות סיביר המושלגות והקפואות, מקום קבורתם לא נודע, פזורים בכל המרחב הסיבירי העצום והשומם. זה החלק הראשון של הטרגדיה הגדולה והנוראה, אשר פקדה את יהדות צפון בוקובינה, וביניהם גם את יהודיה של עיר הולדתי סטרוז'ינץ.

התקפת גרמניה הנאצית על ברית המועצות

המלחמה, שפרצה ביום 22.6.1941 בין גרמניה הנאצית לבין בריה"מ, באה לזאת כהפתעה גמורה. האזהרות וההתראות הרבות, שהועברו ע"י גורמים פנימיים וגם ע"י הריגול הנגדי של מדינות שונות, לא הצליחו להניע את מנהיג בריה"מ להאמין באמיתות האינפורמציה. לדעתו, היו אלה הטעיה ופרובוקציה, שבאו ליצור אי אימון בין שתי הממשלות. ההתקפה הפתאומית והאדירה פרצה איפוא ללא כל אזהרה לאורך כל הגבול העצום שבין בריה"מ לבין גרמניה הנאצית – מהים הבלטי ועד לים השחור – הותירה את "הצבא האדום" מיד במצב נחות והסבה לו אבדות אדירות בנפש ובציוד. כבר ביום הראשון של הקרבות התחילה הנסיגה, שנמשכה עד סטלינגרד.

אני זוכר בבירור את תחילת המלחמה - מוצ"ש, חזרתי לפנות בוקר, אור ליום ראשון בשעה 4.00 לערך מנשף ריקודים, שהתקיים כמדי מוצ"ש בכנסייה האוונגלית בבודיניצר שטראסה, אשר הסובייטים הפכוה לבית העם. בהולכי יחד עם חברים לביתנו, הגיח מעלינו להק אווירוני קרב, שטסו מעל סטרוז'ינץ בלי להפציעה, לכיוון צפון מזרח. המטרה היתה צ'רנוביץ, השוכנת במרחק של 21 ק"מ. שם רוקנו את מטענם על המקומות האסטרטגיים של העיר. בהגיעי הביתה היו הוריי ואחיי ערים ומבוהלים מרעש האווירונים, שטסו מעל לעיר במספר גיחות. נראה היה, שהמלחמה פרצה.

רומניה הצטרפה למלחמה לצידה של גרמניה לאחר קבלת התראה קצרה מפיו של היטלר בביקורו החפוז של מרשל אנטונסקו ב-12.6.41 בברלין. הם עשו זאת לא מתוך הכרח, אלא מתוך רצון וכיעד לאומי ושאיפה להגדלת מרחב המחיה של רומניה, שקוצץ לפני שנה, ובו זמנית כדי לפתור את הבעיה היהודית ע"י נישול היהודים כלכלית וחיסולם הפיזי – כפי שאומנם התרחש למעשה. כבר בימים הראשונים של תחילת הקרבות ספג "הצבא האדום" אבדות כבדות בנפש ובציוד, והחלה הנסיגה לכיוון מזרח. הגרמנים והרומנים עברו את הקווים

כבר בימים הראשונים של חודש יולי, וביום חמישי, 3.7.41, עזבו אחרוני החיילים הרוסים את העיר, לאחר שהשלימו את מלאכתם במיקוש הבניינים הגדולים והיפים ביותר שבמרכז העיר. חלק מהבניינים פוצץ ע"י מוקשי השהייה, שהופעלו ע"י שעוני זמן תוך שעות או ימים, בעת כניסת החיילים הגרמנים והרומנים ואחריה. הדבר שימש לרומנים עילה להאשים את יהודי העיר, כי הם אלה שירו על הצבא המנצח והמשחרר. אשמה שקרית זאת עלתה ליהודים באלפי הרוגים בכל המחוז, כפי שאתאר להלן.

צבאות גרמניה ורומניה התקדמו בו זמנית בשני ראשים – לכיוון בסרביה ולכיוון צפון בוקובינה, והם היו מלווים ביחידות השמדה רומניות ובס.ס. איינזצגרופה. הקורבנות הראשונים היו יהודי מחוז סטרוז'ינץ, שנפלו קורבן למדיניות ההשמדה. זו תוכננה ע"י מפקד הצבא, הדיקטטור אנטונסקו, עוד בטרם פרוץ הקרבות תחת הסיסמה "טיהור השטח", ובשפתם-Curățirea Terenului. בימים הראשונים לתחילת המלחמה נראו מסתובבים אנשים לא מבני המקום, לא מוכרים, אשר נשלחו לסיור ולהכנת השטח לפלישה וליצירת הקשרים עם האוכלוסייה המקומית להכנת הטבח והביזה ביהודים.

באותו יום חמישי, 3.7.41, השתלטו חיילי הצבא הרומני על העיירה צ'יודין, שבה התגוררו כ-600 יהודים. תחילה הוצאו כולם מבתיהם, הוכו ועונו באכזריות רבה; תוך כדי כך הרגו מתוכם 45. לאחר מכן השלימו עד הערב את "המשימה" והרגו כ-470 נפשות. אם שרדו מספר יהודים, שמוצאם מצ'יודין, פירושו שלא היו נוכחים אז במקום. גורל דומה נועד לכל יהודי העיירות והכפרים בכל הסביבה: תחילה גורשו מבתיהם, שנבזזו על ידי האוכלוסייה המקומית בעזרת החיילים, וחלק גדול מהם נרצחו בכפריהם, לאחר שהוכו, הושפלו ועונו ע"י המרצחים השכנים והחיילים הכובשים. אלה שניצלו מההרג הנורא גורשו בחוסר כל, ללא אוכל, מים ולבוש, בשיירות רגליות, תחילה לעיר המחוז ובהמשך לכיוון מזרח, למחנות ריכוז זמניים בבסרביה. לאחר מכן גורשו לטרנסניסטריה, אל הבלתי נודע, שממנו חזרו מתי מעט.

בימים חמישי ושישי טבחו חיילי צבא הכובש בעזרת תושבי הכפרים שמסביב לסטרוז'ינץ ברופצה, יורדנשטי, פטראוץ, פאנקה, ברוסקאוץ, קאראפציו ועוד כפרים רבים את רוב האוכלוסייה היהודית. איש אינו יודע את מספרם המדויק של הנרצחים מאותם ימים איומים.

כשריד ממשפחה ענפה, שנספתה כמעט כולה, אני מעיד בזה, כי דודתי לוטי-לאה דוננפלד לבית דרוקמן, אחות אימי, נרצחה ע"י ז'נדרמים רומנים שפרצו לביתה. יחד עם תושבי הכפר הם רצחו אותה ללא סיבה על מנת לגזול את כל מה שהיה בביתם. הם היו בעלי נכסים, בעלי קרקע, בעלי חיים וחנות. נודע לי לאחר המלחמה, שדודתי הוטמנה בשדה שהיה בבעלותה. עד היום אין ניתן להגיע לשם ואין יודעים את מקום קבורתה, כפי שקרה עם כל בני משפחתי. ביום שישי, ה-4.7.41, נכנסו סיירים לעיר, ולאחר זמן קצר נכנסו גם שיירות הצבא הגרמני והרומני והשתלטו על העיר בנקודות מרכזיות ובצמתים אסטרטגיים. תוך כדי כך נשמעו התפוצצויות עזות במקומות רבים. היו אלה, כאמור, מוקשי השהייה, ש"הצבא האדום" הטמין בעת נסיגתו. הדבר שימש כאמתלה לצבא הרומני להתחיל לטבוח ביהודי סטרוז'ניץ, בהאשימם, כי היהודים הם אלה שירו על הצבא. בעיר השתוללה שריפה גדולה כתוצאה מהמיקוש. קבוצות חיילים בליווי תושבים מקומיים מהעיר ומהסביבה התפרסו בין רחובות העיר ועברו מבית לבית בצעקות רמות ובדפיקות על הדלתות ושבירת החלונות בקתות רוביהם. הם פקדו על יושבי הבתים לצאת כשידיהם מורמות. כל מי שהשתהה או לא הספיק לצאת, נורה במקום. האחרים רוכזו בקבוצות, ותוך איומים, מכות והשפלות הוצעדו אל מקום ריכוז במרכז העיר. הם יצאו מבתיהם בהשאירם כל מה שהיה להם. כל רכושם, אשר צברו במשך שנים, נשדד מיד בידי הרוצחים והבוזזים המקומיים והחיילים.

מקום הריכוז נקבע במרכז העיר בתוך הגן הציבורי, שמסביב לו הופקדה שמירה של חיילים רומנים, אשר העמידו מסביב מכוונות ירייה מוכנות להפעלה. אל הגן הובאו בכוח תחת מכות ויריות אלה שניצלו ולא נורו באקציה, שהלכה והתגברה בתוך העיר. אלה שהגיעו מאוחר יותר סיפרו על הזוועות המתרחשות ועל מספר רב של הרוגים. בין ההרוגים היו גם ראש קהילת סטרוז'ניץ, שלמה דרימר הי"ד, אשתו וכלתו; רק נורברט הבן ניצל. ניספו גם שמעון שפולר, חבר מועצת הקהילה, ובני משפחת לבל ועוד רבים נוספים, שאין לי נתונים למנותם שמית. בכל זאת מחובתי להזכיר שמית בין ההרוגים את בתיה לדר, בתו של ינקל קלינגר ז"ל, שהיתה בת דודה של אימי. בתיה נרצחה תוך כדי פינוי המשפחה מביתה בידי חייל רומני.

אלה שלא נורו ורוכזו, כאמור, אל תוך הגן הציבורי ונצטוו לשבת כשידיהם מורמות במשך שעות ארוכות. ובינתיים רוכזו כל יהודי העיר, ילדים, נשים, גברים, זקנים וחולים – כל הקהילה. במקום שררה חרדה איומה. כל קבוצה שנוספה דיווחה, כי החיילים שהביאו אותם סיפרו על ריכוז היהודים כדי להורגם. הסיבה לכך, אמרו, היא: "היהודים ירו על החיילים בזמן שאלה נכנסו לעיר". לאחר שעות רבות הופיע קצין רומני, שפיקד על המבצע ודרש, כי נכבדי העיר יתנדבו לעבור עם מספר חיילים בין הרחובות כדי להודיע לתושבים היהודים להפסיק את היריות על החיילים. מספר נכבדים התנדבו לעשות זאת על מנת לנסות לשכנע את החיילים ואת מפקדיהם, כי ליהודים אין כל נשק ולא ירו אף כדור על אף חייל, וכי כל ההתפוצצויות והיריות הנשמעות הן תוצאה מהמוקשים שהוטמנו על ידי "הצבא האדום" טרם נסיגתו. ליהודים אין כל יד וקשר לזה. מובן שכל זה לא שכנע אותם. ההרג והביזה נמשכו, לאחר שכל העלילה בעניין היריות תוכננה ובווימה מראש בידי הצבא הפולש הגרמני והרומני. הדבר נתן להם הצדקה ועילה לטבח הנוראי ולביזה הכללית, שערכו באוכלוסייה היהודית, וכך נטבחו קרוב ל-300 מיהודי סטרוז'ינץ, אנשים, נשים, ילדים וטף, ללא עוול בכפם או אשמה כלשהי, פרט להיותם יהודים.

בימיו היריות חזר איפוא על עצמו בכל כפר, עיירה או עיר קטנה כגדולה ושימש עילה להרג ההמוני בימים הראשונים לפלישה. ריכוז התושבים נמשך יומיים, כאשר במשך כל העת החיילים מפחידים אותנו באומרם, שכל רגע צריכה להגיע הפקודה מהמפקדה העליונה לירות בנו על מנת להורגנו. מדי פעם היו מתרגלים יריות באוויר מעל לראשי הנאספים ממכונות הירייה, שהיו מוצבות סביב, כדי להמחיש את כוונותיהם. בשבת אחר הצהריים, היום השני לריכוז האוכלוסייה בגן העיר, הופיע קצין בכיר ונעמד על ארגז, בהביטו סביבו באנשים האומללים השרועים על האדמה למעלה מיומיים ללא אוכל, שתייה או אפשרות לעשות צרכיהם בצנעה, וביניהם ילדים קטנים, זקנים וחולים. לפתע הגיע בריצה קצין צעיר בדרגת סגן, שהגיש לקצין הבכיר דף. לאחר עיון בכתוב פנה הבכיר אל העצורים בזו הלשון: "ניצלתם! זה עתה הגיעה פקודה מאת המצביא העליון, המרשל אנטונסקו, לא לבצע את גזר הדין להורגכם".

כעבור מספר שעות הופרדו הגברים, שגילם מעל 16, מהנשים, הילדים והטף. הם הועמדו בשורה והוצעדו תחת משמר אל בניין הפנימייה של הגימנסיה הרומנית, שנמצאה מחוץ לעיר. המבנה היה תחת משמר כבד של הצבא הרומני. הדאגה והחרדה היו רבות, כי לא ידענו מה עלה בגורלם של הנשים האמהות ושל הילדים הקטנים שהושארו בגן. תוך כדי כך הופצה שמועה, כי המבנה ממוקש, וכי עומדים לפוצץ אותו על יושביו.

ביום ראשון לפנות ערב התבשרנו באמצעות חייל, שמוצאו מסטרוז'ינץ, כי הנשים והילדים, שהיו מרוכזים בגן, הועברו לביה"ס שהיה ממוקם במרכז העיר. הוא גם מסר ד"ש מאלה שהכירים.

הגברים נותרו בפנימייה עד יום שלישי ללא מזון ומים, ואז הוחלפה השמירה הצבאית בשמירה של המשטרה האזרחית, אשר קיבלה על עצמה את השמירה על המקומות שבהם הוחזקו היהודים. השוטרים, שחלק מהם שירתו בעיר במשך שנים לפני הנסיגה ולפני פרוץ המלחמה, התייחסו במעט יותר הבנה ואנושיות ליהודים, שאותם הכירו זמן רב ומהם "התפרנסו". הם הרשו ליחידים לצאת זמנית מהבניין, כדי שיוכלו לגשת לבתיהם ולבדוק מה קרה לבתים ולרכוש שהשאירו אחריהם. המראה היה נורא ומזעזע: כל תוכן הבתים נבזז ונשדד, וכל חפץ, שלא ניתן היה להוציא, הושחת כך שלא ניתן היה להשתמש בו: רהיטים, דלתות, חלונות, כלי בית גדולים וכיו"ב.

למרות הנזקים הכבדים, שנעשו ברהיטים בעת הביזה והשוד, ריכזו החיילים באחד הימים כמה קבוצות מבין העצורים, ואלו הובלו תחת משמר מבית לבית כדי להוציא כל רהיט או חפץ שמיש שנותר. החפצים רוכזו במקום איסוף מרכזי והוכרזו כרכוש המדינה.

לפנות ערב הצעידו את קבוצות היהודים, שנלקחו לעבודה אל בית העלמין היהודי, והכריחו אותם תחת מכות ואיומים לחפור קברי אחים ולקבור את הנרצחים-קורבנות הרצח, שביצעו החיילים ותושבי העיר והסביבה בימים הראשונים לפלישתם. המראה היה מחריד ומזעזע: גופות הנרצחים היו במצב של התפוררות, ללא כל אפשרות לזיהוי לאחר שבוע ויותר מאז האקציה הנוראה והפשע הנתעב, שבו קיפחו חייהם כשלוש מאות מיהודי העיר ללא עוול בכפם.

בכל הכפרים, העיירות ונקודות המסחר, שבהם חיו קהילות יהודיות, התרחשו מחזות דומים של הרג, של ביזה וגירוש. וכל אלה תוכננו מראש ע"י הצבא הפולש הרומני בתיאום ובשיתוף פעולה מלא עם האוכלוסייה המקומית הנוצרית. אלה ששרדו מהטבח גורשו ממקומות מגוריהם בחוסר כל, כשרק כותנתם לגופם. אמהות עם תינוקות בזרועותיהן, זקנים וקשישות, חולים וחולות, שהוצאו ממיטת חוליים, הוצעדו תחת מכות ואיומים ע"י הז'נדרמים הרומנים. כל מי שלא יכול היה לעמוד בקצב וכשל, נלקח הצידה, נורה ונזרק לתעלות הדרכים. חלק הובא לעיר המחוז – לסטרוז'ניץ, חלק הובל ישירות לבסרביה לכיוון הדנייסטר. וכל זאת היתה רק התחלת דרך הייסורים, שסופה השמדת רוב יהודי המחוז בדרך הייסורים המתוארת עד כאן ולאחר מכן במחנות טרנסניסטריה האיומים.

לאחר שבועיים, שבם הוחזקו הגברים העצורים בפנימייה והנשים והילדים בביה"ס העממי, הוקם הגטו בחלק הדרום-מערבי של העיר, שכלל את רחובות Tempelgasse, Bahnhofstrasse וכל הרחובות הסמוכים להם ול-Neuweltgasse. כל היהודים העצורים בפנימייה וביה"ס נדחסו לתוך המרחב הזה, שהוקצה למטרת גטו, בלי כל התחשבות בצפיפות ובאי הנוחיות. מיד עם ההעברה לגטו הופעלו כל הגזירות הנציונל-סוציאליסטיות: הגבלת היציאה מהגטו לשעות קבועות, שבהן ניתן היה לקנות מצרכים אצל איכרים, ענידת טלאי מגן דוד צהוב ועוד. באופן חד פעמי ניתנה ליהודים רשות לבקר את בתיהם הקודמים, לכאורה, כדי להביא את חפציהם. כל הבתים היו חרבים, שדודים וריקים, הכול נשדד ונבזז, וכולם שבו לגטו בחוסר כול. עולמנו חרב עלינו. נותרנו חסרי כל מבחינה חומרית וגם מבחינת זכויות אזרחיות סוציאליות – לא זכות אזרחית אף לא הגנה משפטית. כל דאלים גבר, וכל פרחח ופורע עשו בנו כרצונם.

הבית שלנו עמד באיזור שבו הוקם הגטו. הדוד הרמן קלינגר עם משפחתו עברו לגור בביתנו, מאחר שביתם היה מחוץ לגטו ואסור היה להם לגור שם. המצב היה מאוד קשה מבחינה כלכלית ונפשית. לא ידענו מה יילד יום. המשכתי לעבוד במאפייה, לקבל כיכר לחם מדי יום ולהביאו הביתה.

איש לא התעניין בגורלם של יושבי הגטו היהודים. כל אחד חי כפי יכולתו. לא היתה התארגנות קהילתית, שיכולה היתה לתת הדרכה, הכוונה או עזרה הדדית. האנשים נהפכו תוך שבועיים מאנשים מבוססים, גאים ושמחים למסכנים,

מורעבים ומפוחדים, אשר לא ידעו מה צופן להם יום המחרת. חייהם היו נטולי כל ערך. כל חייל וכל נבל יכלו ליטול חיים בלי שיידרשו לעמוד לדין ובלי שייענשו. מדי יום היו תופסים קבוצות גברים לעבודות כפייה. הם הועסקו בהריסת הבתים, שפוצצו ונשרפו כתוצאה ממיקושם ע"י הרוסים בעת נסיגתם. העבודה היתה קשה ומפרכת, ללא כל תמורה או מזון ראוי. האנשים היו מתעלפים מרעב ומאפיסת כוחות, ולא היה עוזר ומושיע.

חלפו כמה ימים – אולי שבוע או עשרה – והגזרה הקשה מכל נפלה עלינו: נצטוונו לצאת לגלות לעזוב המקום שבו נולדנו גדלנו וחיינו, ללכת אל הבלתי נודע בחוסר כל, לאחר שבזזו מאיתנו את כל רכושנו. הושפלנו, נשללו מאיתנו זכויותינו האזרחיות והזכות להתקיים כבני אנוש.

בתחילת אוגוסט הוצא צו כי כל היהודים, ששמום מתחיל באותיות A עד F, חייבים להתייצב למטרת הגלייה בתאריך ובשעה ידועים. התאריך אינו זכור לי, אבל את היום בשבוע לא אשכח כל עוד אחיה. זה היה שוב ביום שישי, ומאז יש בי האמונה הטפלה, כי דברים רעים קורים תמיד בימי שישי. בצו נאמר, כי על כל היהודים, ששמותיהם מתחיל באותיות שהוכרזו כאמור, חלה החובה להתייצב במקום ובזמן שנקבעו, וכי כל אלה שיפרו את הצו צפויים לעונש מוות ללא שיפוט או התראה נוספת.

אבי, שהיה אדם ממושמע ושומר חוק, מהאסכולה של הקיסר פרנץ-יוזף, ישר כסרגל, לא היה מוכן לסכן את חיי המשפחה. הוא נכנע לדרישה והתייצבנו כפי שצווינו. יחד איתנו התייצבו עוד משפחות רבות, על זקניהן ילדיהן וטפן. היו בריאים וחולים פסחים וצולעים, ללא הבחנה. האם אנשים אלה מסוגלים לעמוד במאמץ הגופני לצעוד רגלי מאות קילומטרים ליעד לא ברור ולא ידוע? אפילו החיילים, שהיו מופקדים על הובלת המגורשים בדרך הייסורים, הרעב והאבדון, לא ידעו לאן פנינו מועדות.

כבר היה יום שישי בשעות הצהריים, עד שהשיירה אורגנה והוכנה ליציאה. בשעה כזאת בימים כתקנם משפחות יהודיות היו טרודות בסידורים אחרונים לקראת קבלת השבת. כעת הוכרחנו לצעוד אל הבלתי נודע. במרורים ובבכי נפרדנו מדודי וממשפחתו, שנותרו לגור בביתנו. כאן עליי לעשות שוב אתנחתא ולתאר את הדברים, שהזכיר לי איזו שניידר;

הוא בא להיפרד, ועל כן היה נוכח כאשר עזבנו את ביתנו. בעברו את הסף נשען אבי אל המשקוף, שבו היתה תקועה המזוזה, נישקה ופרץ בבכי מר, ואז פנה בתחינה ביידש וביקש: "אלוקים, עזור לי, שאזכה להחזיר את אשתי ואת ילדי אל ביתי". תפילתו לא נענתה, אך אני מאמין באמונה שלמה, כי בזכות תחינתו של אבי שרדתי – כדי לתאר ולספר מה שעולל לנו עמלק של תקופתנו!

הכיוון, שבו הובלנו, היה צפון מזרח; חלפנו על פני המקומות, שבהם גדלנו וידענו רגעי שמחה ואושר. צעדנו בדרך שהוליכה לצ'רנוביץ, ניחשנו כי הכיוון הוא בסרביה – ולדנייסטר.

ההליכה ברגל היתה קשה ומעייפת, במיוחד למבוגרים ולילדים הקטנים, ועד מהרה נאלצתי לעלות את אחי הקטן בן השש על כתפיי ולשאתו במשך כל מסע האימים, שנמשך מספר שבועות. גם אימי כשלה במאמץ ההליכה. אבי ואחי תמכו בה. כך שמרנו זה על זה לא להישאר אחורנית; כל אלה שנותרו אחורה, גורלם נחרץ.

השיירה מנתה כמה מאות איש, אשר, כאמור, נבחרו. אנחנו היינו בין האחרונים, שנכללו בשיירת הגירוש הזאת. לאחר משלוח זה הופסקו המשלוחים עד חודש אוקטובר 1941, שאז הוגלו כל יהודי סטרוז'ינץ.

בין אלה, שהיו איתנו, אני מזכיר את שכנינו הטובים, שאיתם היתה לנו חצר משותפת, ר' אברהם ברגמן ורעייתו רחל, שהיו ערירים, אנשים מבוגרים כבר אז, את אברהם אלטמן, את רעייתו ואת בנם אלתר, חברי מילדות ובן כיתתי, ואת משפחת אדלר. האב לייב לא היה איתם, הוא נסוג עם הרוסים. הם היו משפחה גדולה: הגב' אדלר וששת ילדיה, הסבים והסבתות. הבן הבכור חיים היה חבר ובן כיתתי, אינני מסוגל לפרט שמות נוספים כי לא יספיק הזמן והניר לעשות זאת, רציתי רק להדגיש את שיטת ה-א-ב לפיה התנהל הגירוש.

מכל המשפחות שאותן הזכרתי לא שרד איש. גם ממשפחתי, משפחת פרבר, שרדתי היחידי.

הדרך היתה קשה והתנהלה בכבודות תחת לחץ ואלימות של הז'נדרמים מלווי השיירה. ההליכה התמשכה מאור הבקר עד רדת הליל ללא אספקת מזון ומים כל שהיא. בעברנו בכפרים היו עומדים בצדי הדרך כפריים ובידיהם ככרות לחם ודברי מזון אחרים, שתמורתם האנשים נתנו כל חפץ שעוד היה להם כדי

להשיג מעט אוכל לפיות הרעבים של ילדיהם ושלהם. כל צמח שניתן היה לקטוף בשדות, שבהם עברנו נקטף ונאכל בלי לרצו או לבשלו. סלק סוכר, תירס וכל פרי או ירק בוסר אשר טרם הבשיל. אנשים רבים חלו במחלת מעיים ובדיזנטריה. רבים שלמו בחייהם כי הז'נדרמים ירו בהם באמתלה כי רצו לברוח בהיכנסם אל השדה לקטוף מה שהזדמן על מנת להשתיק רעבונם.

בלילות היינו לנים בשדה הפתוח במקום שבו היה תופס אותנו הלילה. משתרעים על אדמה בוצית או סלעית עוברים את הלילות בייסורים, עינויים וחרדה. כל יום היו מתמעטים האנשים, אשר כשלו נפלו באפיסת כוחות ונורו בידי המרצחים. כך התנהל מסע האימים, שמונה או עשרה ימים עד שהגענו לגדות הדנייסטר, לאחר שעברנו מרחק של כ-200 ק"מ רגלי. עם הגיענו, פגשנו קבוצות נוספות של מגורשים שהגיעו לשם לפנינו. הם היו מבוהלים, מפוחדים ובאפיסת כוחות. הם סיפרו, כי יום לפני שהגיעו לשם בצעו הז'נדרמים כאן אקציה. הקורבנות היו כ-300 מיהודי סטרוז'ניץ והסביבה אשר הובלו לשם בכוונה להעבירם לצד השני האוקראיני. מאידך גיסא הגרמנים לא הרשו להם להיכנס והחזירו אותם לגדה הרומנית, ואז נדחפו בכוח וביריות ע"י הז'נדרמים לתוך הנהר, חלקם נפלו וטבעו וחלקם נורו והושלכו לתוך מימי הנהר. את אלה שפגשנו עיכבו על גדות הנהר, כי הגרמנים לא הרשו להם לחצות אותו. השיירה שלנו צורפה למחנה הזה, והז'נדרמים החזירונו אל תוך בסרביה. חלק הופנה זמנית לסקורני ואותנו היפנו לכוון העיירה ידינץ.

שוב הוצענו כמה ימים בחום הלוהט של חודש אוגוסט. המרחק מהדנייסטר עד מבואות ידינץ היה 70 עד 80 ק"מ. אני נשאתי תרמיל ועליו את אחי הקטן על כתפיי. אבי ואחי השני תמכו ועזרו לאימא, וכך בנס הצלחנו לעבור את מסע האימים הזה ולהישאר כולנו בחיים וביחד, כאשר במשך אותם ימים נשרו ומתו, נפלו, נורו והומתו כמחצית מהשיירה שיצאה את העיר.

הביאו אותנו אל שטח רחב ידיים במבואות העיירה וציוו על כולם להתמקם שם. את המקום גידרו בחוטי תייל ומסביב משמר של ז'נדרמים שתפקידם היה לשמור ולא להרשות ליהודי לצאת משם.

השטח היה חשוף, ללא עץ קיקיון או דרדר, שתחתיו יוכל אדם למצוא מחסה או טיפת צל נגד השמש של ימי אוגוסט הלוהטים. למי ששיחק המזל ונותר לו סדין או שמיכה, שטרם החליף בעבור לחם או מים, והצליח להשיג, יש מאין, ארבעה קרשים או ענפים, הקים מעין גגון למשפחתו נגד השמש המכה.

לנו היה המזל הזה. אימי הוציאה מאחד התרמילים סדין, שממנו אילתרנו מחסה שהקל עלינו. אותו סדין שימש אח"כ לצרכים טרגיים בהיותנו במחנה בודי בטרנסניסטריה, כפי שאספר בהמשך.

בכל המרחב הזה, בו שהינו, לא היתה בנמצא באר מים אחת, שיכולה היתה לספק מים לאותם אנשים ששכבו שם חסרי אונים. הצמא השכיח מהם את רעבונם, עשה בהם שמות והעביר רבים על דעתם.

כדי להשיג מעט מים הייתי צריך לעמוד שעות בתור הארוך בכניסה למגרש. מדוי פעם היו הז'נדרמים מוציאים קבוצה של מספר אנשים. בידיהם הכלי שהיה להם, דלי, פח, בקבוק או חפץ שהשיגו, ובהם ניתן היה להכיל מים למשפחתם, להרוות צימאונם במשורה. התנאים היו תת אנושיים. הסבל בלתי ניתן לשאתו. יחס השלטון ומבצעי הוראותיו – פקודותיו היה ברברי, אכזרי, נקמני וסדיסטי ללא רחמים, ללא נקיפות מצפון וללא מורא כי ייענשו, נהפוך הוא – הם עשו זאת בסיפוק וברצון. לכל אורך הדרך לא נתקלתי באחד, שהעז להושיט יד קצרה לעזרה. במקרה הטוב היה מתאכזר פחות.

אירוע טראגי וכואב שזעזע את כל המחנה, קרה לידינו ושכנינו מזה שנים רבות, משפחת אקרמן. אברהם אקרמן הלך להביא דלי מים, עמד בתור ככולם. כשהגיע תורו לחצות הכביש ולגשת לבאר, התקדם בלי להמתין לקבל סימן מהחייל המתיר לו לחצות הכביש, לגשת לבאר ולשאוב. בהיותו באמצע הכביש, דרך הרוצח את נשקו ובלי כל אזהרה ירה ופגע בו. אברהם נפל חלל ומת במקום. הוא השאיר אחריו אישה ובן יחיד, אלתר אקרמן, ידידי וחברי מילדות, שאיתו שיחקתי ולמדתי באותה כיתה. לאחר מות האב הם המשיכו איתנו עד למחנה בודי בטרנסניסטריה. איש מהם לא שרד.

התגלגלנו על המגרש, התפלשנו בתוך העפר והבוץ, חשופים לקרני השמש הלוהטת במשך היום, הצינה והרטיבות בלילות מהגשמים, שירדו עלינו לעיתים בימים ולילות. האנשים חלו, קדחו, רעבו ונחלשו. השהייה במקום נמשכה כעשרה ימים בלי שנדע פשר הדבר. היו שמועות, שהובאנו לשם במטרה להושיב

אותנו בבתיהם של יהודי ידיניץ, שחלקם נהרגו והנותרים הוגלו. כשהעבירו אותנו לתוך הרובע היהודי, התבררה סיבת העיכוב. במשך הימים ששהינו באותו מגרש הם גידרו חמישה רחובות בתיל, והמקום הפך לגטו, אשר בו ריכזו בזמן קצר כ- 12,000 יהודים מסכנים חלקם מנפת סטרוז'ניץ וגם מקומות אחרים. השיירה שלנו שהוחזרה מהדנייסטר ושהתה במבואות ידיניץ היתה הראשונה שהורשתה להיכנס לבתים. תפסנו מקום יחד עם השכנים הוותיקים מהבית, ר' אברהם ברגמן ורעייתו. ראינו בזה מזל, כי הצפיפות היתה גדולה. מדי יום נוספו אלפי מגורשים מצפון בוקובינה ובסרביה. תנאי הקיום היו בלתי אפשריים, ורוב האנשים גורשו מבתיהם כשרק כסות לגופם. כאן איש לא התעניין במר גורלם. הממשל לא סיפק צרכי מחיה כלשהם או אמצעי תברואה. אנשים רבים חלו במחלות מדבקות, וכל זאת בגלל ההזנחה הגדולה והרעב ששרר במחנה. אנשים אכלו מכל הבא ליד. הרוסים הותירו מחסן אפונה, אבל הרעילוהו לפני הנסיגה. אנשים שאכלו מהאפונה חלו במחלת מעיים, ורבים מתו בייסורים גדולים. האנשים אכלו "מכוך", שאריות של חמניות הכוללות הקליפה לאחר שהפיקו מהם שמן. בדרך כלל היו משתמשים ב"מכוך" כחומר הסקה בבסרביה הענייה בעצים, אך האנשים המורעבים בישלו ואכלו זאת כדי להשקיט רעבונם. רבים היו אוספים בחצרות ובתעלות כל ירק ועשב כדי לבשלו ולהכין ממה שמצאו מעין מרק חם לגרונם הניחר. כמו כן היה מחסור גדול במי שתייה, שכן רוב הבארות הורעלו בידי התושבים הלא יהודים.

אבי השכיל, עם כניסת הרוסים אלינו ביוני 1940, לשמור ברשותו כסף רומני, שאותו לא החליף ברובלים. כסף זה, אשר הוצפן בקיפולי בגדיו, שימש את הוריי לרכישת דברי מזון בסיסיים ודלים למחייתנו. כך קיימו הורינו את המשפחה במשך מסע הגרוש והשהות בידיניץ. בצנעה רבה, אך לא סבלנו חרפת רעב. רק מספר ימים עברו בשהותנו בידיניץ, וצרה חדשה נפלה עליי. מתוך הגברים והצעירים שבגטו רוכזו כמה מאות והוצאו לעבודה. החלק הגדול הופנה לתיקון הכביש חוטיין-צ'רנוביץ, והחלק השני בסביבת ידיניץ לעבודות ניקיון ופינוי הריסות של בתים, שנהרסו מהפצצות וממוקשים במלחמה. אני הייתי בין אלה שנשלחו לעבודת תיקון וסלילת הכביש שנהרס. ללא כל הכנה והודעה לאן לוקחים אותנו נפרדנו מהמשפחות, הצעידו אותנו ברגל עד שהגענו לכפר, שם הקימו מחנה לשהייתנו תחת שמירה של מספר חיילים שליוונו לשם.

למחרת התחילה העבודה הקשה והמייגעת, שנמשכה 12 שעות ביממה – כמובן, בלי לקבל כל תמורה כספית או מזון אנושי. הדבר היחידי שקבלנו היה "צ'יר" בשפתם, מין דייסה מימית, שהרכבה מים 80% וקמח תירס 20%. במקור האוכל היה צריך להיות ממליגה מוצקה, אבל האחראים על הספקת האוכל גנבו את הקמח. רבים מאיתנו חלו בדיזנטריה, נחלשו והיו גם כמה שמתו. עבודת הסלילה ותיקוני הדרך התבצעו עד מבואותיה של צ'רנוביץ, והעבודה הקשה הצריכה כוח פיזי רב: ריסוק אבנים, העמסה לתוך מריצות ודחיפתן למרחקים, פיזורן והידוקן על הכביש. וכל זאת, בכלים פרימיטיביים ולא מתאימים ובעיקר ללא מזון ולעיתים גם בלי שתייה במשך שעות ארוכות.

למזלנו, חלפנו גם בין כפרים. בשולי הדרך גדלו עצי פרי, העונה היתה סוף הקיץ – עונת ההבשלה. איכרים היו משאירים בקרבת ביתם: ירקות ופירות, ובמיוחד עשו זאת Subotnikim, כת נוצרית שומרי שבת המאמינים בברית הישנה. הכת היתה נפוצה בכפרי בסרביה. כך התקיימנו בדוחק ומחסור למעלה מחודש ימים.

סמוך לראש השנה החזירו אותנו במפתיע למחנה ביידיניץ. הייתי אז צעיר ותמים, חשבתי לתומי כי בשל החגים מחזירים אותנו, כדי לאפשר לנו להיות יחד עם משפחותינו. לא עלה על דעתי ולא תיארתי את הצפוי לנו אחרי החגים. לא טיפת רחמנות אנושית הניעה אותם להחזירנו אל חיק המשפחה, אלא התכנית השטנית של הרודן אנטונוסקו. הם התכוונו להשמידנו סופית גם פיזית ולהשלים את מלאכתם, שאותה החלו עם פרוץ המלחמה על - פי הסיסמה Curățirea Terenului בשפתם; ובשפתנו "ניקוי השטח". זאת, לפני שהגרמנים החליטו על הפתרון הסופי בוועידת Wannsee ב-1942.

חזרתי בערב ראש השנה לפני כניסת החג אל הבית, שבו התגוררו הוריי ואחיי. אינני מסוגל לתאר היום במילים את המפגש עם אימי ואבי, שבהעדרי לא הגיעה אליהם כל ידיעה ממני ומה עלה בגורלי. זה היה ערב של שמחה. היינו שוב יחד, כולנו עוד בחיים. הרגע הזה הצית זיק של אור בחושך ובמצוקה, שבהם היינו שרויים כבר חדשים רבים.

לנגד עיניי וזכרוני מופיעות תמונות מן המעמד. בהיכנסי לטרקלין התאספו שם כשני מניינים לתפילת ערבית לקבלת החג. ר' אברהם ברגמן, שכננו מהבית וגם מן המחנה, יהודי אדוק ירא שמיים, שבכל שנותיו עבר אצלנו לפני התיבה כשליח ציבור בוויז'ניצר שיל, במיוחד בימים הנוראים, עומד, פניו מופנות מזרחה.

מימינו עמד אבי, ומשמאלו יהודי נוסף מבני עירנו, מתפלל תפילת "מעריב". קולו צלול ומלא התרגשות. למרביתם לא היו מחזורים או ספרי תפילה, שליח הציבור מתפלל בקול והקהל עונה אחריו. התרגשות גדולה אחזה בנשים ובילדים שהתאספו גם הם, ופרצו בכייה וקינה על מר גורלם. בידיהם המורמות לשמים התייפחו בקול: "אלי, אלי, למה עזבתני". למחרת ובשני לחג וכך גם ביום הכיפורים עבר ברגמן עבר לפני התיבה, והקהל עמד והתפלל. אבי ויהודי שני עוזרים לציודו. הדבקות והכוונה בתפילה היו רבות. כולם התחננו, שתפילתם ושוועתם יישמעו במרומים, שיתקבלו ברחמים וברצון. הבכי וההתרגשות גברו כשהגיעו לתפילת "ונתנה תוקף" ול"בראש השנה ייכתבון וביום צום כיפור יחתמו". "כמה יעברון וכמה יבראון, מי יחיה ומי ימות, מי בקיצו ומי לא בקיצו, מי במים ומי באש, מי ברעב ומי בצמא, מי ברעש ומי במגפה, מי בחניקה ומי בסקילה?"

התפילה הזאת תאמה את מצבנו ומה צופה לנו העתיד, כי למרות הכל התשובה, התפילה, הצדקה, שלנו לא נענו ! רק רוע הגזירה נמשך ! ! !

עברו כשבועיים. החגים חלפו, הגיע שמיני עצרת. יום זה נבחר ע"י הקלגסים ומתכנני הגירוש וההשמדה כיום תחילת ביצוע הגירוש המהיר והמוחלט של כל היהודים, שרוכזו במחנה בידינץ וביתר המחנות אל מעבר לדנייסטר. המבצע אורגן ביסודיות ובשיטתיות והיה בעל ממדים יותר רחבים ואכזריים מאלה שבהם נהגו עד אז. הפקודה הסודית ניתנה למפקד המבצע בעל פה. והיתה חד משמעית: אין להשאיר אף אדם בשטח. כל איש שלא יהיה מסוגל לעמוד בקצב ההליכה יחוסל ללא היסוס. בראש וראשונה יש לחסל את החולים והזקנים עוד בטרם לפני המסע. לצורך זה הוכנו חפירות גדולות לקברי אחים לאורך מסלול הגירוש עד לדנייסטר. הימים היו ימי סתיו, אמצע אוקטובר, גשם ירד לסירוגין והפך את דרכי בסרביה למשקע גדול של בוץ. הגירוש בוצע על פי רחובות, שבהם ישבו היהודים בגטו. הז'נדרמים עברו מבית לבית והוציאו בכוח ובמכות את האנשים. אלה שלא היו מסוגלים לנוע, טופלו ע"י קבוצת מחסלים, שלא הותירו איש אשר לא היה מסוגל לנוע באופן עצמאי בחיים.

השיירה שלנו מנתה כ- 1800 איש. ביניהם מבוגרים, זקנים, צעירים ילדים וטף. רבים חולים ותשושים מכל הסבל הרעב והעינויים, שעברו במשך ארבעת החודשים שעברו מתחילת המלחמה. רובם במלבושים קרועים ובלויים, ללא הנעלה ראויה לעונת הגשמים והקור. כך הוכרחו לצעוד את דרך הייסורים בבוץ האיום בגשם ובקור, ללון בחניית לילה בשדה פתוח תחת כיפת השמיים, כשהגשם או השלג יורדים, הטמפרטורה מתחת לאפס. כל בוקר, כאשר הז'נדרמים הקימו אותנו בצעקות, מכות וגידופים, נותרו שוכבים על האדמה הרטובה והקפואה עשרות גוויות של אנשים, אשר מתו במשך הלילה מאפיסת כוחות, ממחלה, מרעב וקפאו מקור. אלה היו התנאים, שבהם הובילו אותנו הרוצחים אל הקץ המר, כשסימתם היתה "ניקוי השטח".

משפחתי, ואני נקלענו לתוך שיירה, שהיו בה עוד משפחות מהעיר שלנו. זכורים לי היום הם משפחת אדלר, אלמנת אקרמן ובנה אלתר, ר' א' ברגמן ואשתו רחל ועוד חסידים רבים תמימים וישרים, הנאהבים ונעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. כשלו המסכנים והגיעו לאפיסת כוחות ולא יכלו להמשיך. צנחו ונשארו בצדי הדרך, שם מצאו את מותם.

מפקדת הז'נדרמריה גייסה מספר עגלות להסעת חולים וילדים. האישור לעלות על עגלה היה בידיהם ועל - פי ראות עיני החייל והעגלון. מובן שהרשות לעלות היתה מותנית במתן שלמונים לחיילים ולעגלון.

אימי ואחי הקטן בן השש לא היו מסוגלים ללכת רגלי. נאלצנו לשחד את העגלון בכל יום מחדש כדי שיסכים להסיעם ולא יזרוק אותם מהעגלה. כל בוקר היה אומר שכבר הסיע אותם מספיק והסוסים עייפים.

ברשותנו היו עוד שלשה שעונים ושתי טבעות הנישואין של הוריי ומעט כסף רומני שנותר. כל אלה נמסרו להם במשך שלושת הימים שהלכנו עד שהגענו לאטאקי. שם עברנו את הדנייסטר אל תוך טרנסניסטריה. במסע האימים הזה מתו, הומתו ונרצחו שלישי יהודים מן השיירה, שמנתה 1,800 נפשות כשיצאנו מידינץ.

בלבותנו היו תודה והודיה חרישית לריבון עולם על כי משפחתנו נותרה כולה בחיים, שלא הופרדנו וממשיכים לנוע יחד!

השתעשענו באשליות. לתומנו חשבנו וקווינו, כי שנגיע לאוקראינה נמצא מקום להתיישב בו ונשקם עצמנו פיזית וקיומית. זאת המטרה שהפיחה כוח רצון להיאבק להתגבר ולהמשיך.

לא ניתן היה להאמין, כי כל שעברנו עד אז היה רק מקדמה בלבד, וכי המבחן הקשה והאסון המחריד עוד לפנינו, וכי בעוד זמן קצר הוריי ואחיי וקרובים נוספים יהיו בין אלה שימותו ממגפת הטיפוס, מרעב ומכפור.

הובאנו אל כפר נידח בשם בודי, שם נדחסנו אל דיר חזירים הרוס. ללא חלונות ודלתות כ-300 נפש על רצפת בטון, עליה פוזרו כמה חבילות קש. בחורף הקשה של חדשי נובמבר-דצמבר 1941, בכפור של כ-30 מעלות תחת לאפס.

אלה התנאים, שקידמו את פנינו בהגיענו לארץ הגזרה, המוות והאבדון! לא כאן המקום לתאר את הטרגדיה ואת הסבל הנורא, שאותו עברו המסכנים לפני שניספו, וביניהם משפחתי.

ברצוני רק להדגיש, כי מתוך 1200 נפשות, שהובאו לבודי, שרדו כ-180 בעת השחרור במאוס 1944. הייתי בין אלה ששרדו – יחיד ממשפחתי הקרובה בת חמש הנפשות!

אין לי נתונים על מספר הניצולים מיהודי סטרוז'ינץ, שהוגלו לברשאו ולמקומות אחרים, אך לפי עדויות היה מספר הניצולים כ-10%.

לעולם לא חזרתי להיות צעיר

הימים הגורליים ההם מלווים אותי כל חי, והיתה להם השפעה על דרך מחשבתי, על התנהגותי (פסיכולוגית וסוציאלית) ועל דפוסי חי.

במשך השנים לא חדלתי לחשוב עליהם, ומצפוני מטרידני. איך קרה שלא עלה בידי להציל מישהו מיקיריי? עשינו כל שרק ניתן היה לעשות במשך ארבעת חודשי הנדודים האיומים שנדרנו. מסרנו כל מה שהיה לנו, והצלחנו להגיע כולנו יחד אל הכפר הנידח הזה, לתוך הקולחוז, אל דיר החזירים ההרוס.

גם שם עשיתי כל שניתן לעשות כדי להשיג את ההכרחי, והם לא סבלו מרעב. אך את התנאים המחפירים, התת אנושיים, שהופעלו ע"י הצוררים במטרה להכחיד אותנו, לא היה בכוחי לשנות. לא יכולתי לעמוד נגד מגפת הטיפוס, הכפור העז והתנאים, שבהם נאלצנו לחיות בדיר החזירים לשם נזרקנו. המטרה שלהם היתה אחת - לא לתת לנו לחיות, אלא לגרום לכך שנמות!

מדי פעם חוזרות לנגד עיניי תמונות מהימים הרחוקים, משחר ילדותי, שבהם ליוויתי במבטי אהבה את אבי היוצא לעסקיו טרם עלות השחר בימי הקיץ החמים ובימי החורף הקרים המושלגים, נוסע למרחקים לסחור ולפרנס את משפחתו בכבוד.

עוד מהדהדים באוזניי ניגוני אבי מפרקי תפילה וזמירות ליל השבת בזמן הארוחה, שאימי טרחה והכינה לכבוד שבת ומועדים, ואחריה.

אני זוכר בתודה וביראת כבוד איך הוריי היו מביאים אותנו לחייט Russ לתפור לנו, הילדים, חליפות לפי מידה ולסנדלר לקנות נעליים – כך בכל שנה.

אני רואה לנגד עיניי את אימי רכונה על מכונת התפירה, גוזרת ותופרת חולצות לחנות של אבי ושל דודי. זאת עשתה על מנת לחסוך בהוצאות דמי התפירה, שהיה עליהם לשלם לתופרת. בכסף הנחסך החזיקה אימא בשבילי מורה לגרמנית ומורה לנגינה בשם Pecht, שלימד אותי נגינה בכינור. בכל שבוע היה בא לביתנו, מלמד ובוחן, אם תרגלתי מה שלימד אותי בשיעורים קודמים.

מדי שלושה חודשים נהוג היה לארח לארוחת צהריים במהלך שבוע את מורי תלמוד תורה. אימא היתה מארחת נפלאה, והמורים אהבו להתארח אצלה. זכורים לי שמות אחרוני המורים, שהתארחו בביתנו: המורה לתנ"ך קופשטיין, המורה לעברית ודקדוק אורנשטיין והמורה לחומש ורש"י, שאת שמו, לצערי, אינני מצליח לזכור.

מובן, שהיו מורים מביה"ס הלועזיים, שאימא יצרה עימם קשר כדי להתעניין, לשמוע ולקבל הערכה עליי ועל שקדנותי.

בכותבי שורות אלה עובר בירטט נוסטלגיה על ימי הילדות ושנות הנעורים, שנקטעו באיבם באכזריות. כהרף עין איבדנו את כל הטוב, היפה והיקר לנו בחיים.

לעולם לא חזרתי להיות צעיר, למרות היותי צעיר בשנים בסיום המלחמה. הבטחתי לעצמי, כי אם אשא אישה, היא תהיה ניצולת שואה, שחוותה את מאורעותיה, ואכן, רלה רעיתי היא כזאת.

זכר הוריי ואחיי לנגדי תמיד, ושמחותי מהולות בעצב על שלא זכיתי בהשתתפותם. אבל הם תמיד בראש שמחתי!

את סיפוריי על שואת משפחתי אני נושא עמדי כל שנותיי. לא היה בי הכוח הנפשי להעלותם על הכתב למרות רצוני בכך. מילותיה האחרונות של אימי היו:

“עליכם לשרוד כדי לספר כל מה שעוללו לנו!” לא שכחתי מעודי את המילים הללו – ראיתי אותן כציווי. מצידו נדרתי נדר שעליי לקיימו. מאחר שהוחלט להעלות על הכתב את שואת יהודי צפון בוקובינה, אזרתי עוז להעלות את קורות שואת משפחתי שנספתה. בכך אני מקיים את צוואת אימי ואת הנדר, שאותו נדרתי כלפיה.

סימוכין וקטעי מקור:

1. עדותו של משה ברנווסר ז"ל, חברי יליד סטרוז'ינץ, ל"יד ושם" ביולי 1959.
2. תולדות יהודי בוקובינה - מאת דר' גולד.
3. בכפור הלוהט - מאת אביגדור שחם.
4. תולדות שואת רומניה - מאת ז'אן אנצ'ל.